

1

**Çukurova ve
Çevresinin
Coğrafi-Stratejik
Önemi ve Bölgenin
İşgal Edilmesinin Sebepleri**

**Geographical and
Strategic Importance of
the Çukurova Region and
its Surroundings and the
Reasons of its Occupation**

Nejla Günay

Çukurova ve Çevresinin Coğrafi-Stratejik Önemi ve Bölgenin İşgal Edilmesinin Sebepleri

*Nejla Günay**

Özet

Toroslar ve Akdeniz Bölgesi'nin orta kesiminde yer alan Çukurova, Adana ve havalisini ifade eden coğrafi bir terimdir. Adana'nın kuzeyinde Kayseri, doğusunda Kahramanmaraş ve Gaziantep, batısında Niğde ve İçel, güneydoğusunda Hatay illeri bulunur. Adana ve havalisi sahillere, Mersin ve İskenderun gibi önemli limanlara, iç mahalleri de geniş ve bereketli ovalara sahiptir. Bu verimli ovalarla Torosların bazı kısımlarından bu limanlara ve içeriye doğru yollar bulunmaktadır. Bölgenin Suriye ve Mısır'a yakınlığı, pamuk, narenciye gibi endüstriyel ürünlerin yetiştirilmesi gibi sebepler İngiltere ve Fransa'nın buralarla ilgilenip rekabete girmesine sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çukurova ve çevresi önce İngiltere daha sonra Fransa tarafından işgal edilmiştir. Daha önce memleketlerinden başka bölgelere gönderilen Ermeniler için geri dönüş kararı çıkarılmıştır. Bu sırada "Doğu Ermeni Lejyonu"na giren bazı Ermeniler Fransız üniforması giyerek memleketlerini işgale gelmiştir. Fransızlar kendi işgal sahalarında Ermenilerin çoğunluk oluşturabilmesi için memleketi neresi olursa olsun Ermenilerin Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da tutulmalarını kararlaştırdı. Bu karar İngiliz General Allenby tarafından da desteklenmekteydi. İngiltere bu suretle Çukurova'daki Ermenilerin koruyuculuğunu üstlenip sempatilerini kazanacaktı. Ancak binlerce kişinin aynı anda sevk ve iskân edilmesi işgal ordularını zorlayacaktır. İtilaf devletleriyle imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması gereği Kuzey Suriye, Çukurova ve çevresindeki Türk birlikleri dağıtılacak ve Türk ordusu Ulukışla'ya çekilecekti. Bunun bölgedeki Türk halkını tamamen savunmasız bırakacağını gören Mustafa Kemal Paşa direniş için hazırlık yapılmasını Türk önderlere tavsiye etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ermeniler, Fransa, İngiltere, işgal, Mondros Mütarekesi, Suriye

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, ngunay[at]gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5895-8359

Geographical and Strategic Importance of the Çukurova Region and its Surroundings and the Reasons of its Occupation

Abstract

Çukurova, located in the middle of the Taurus Mountains and the Mediterranean Region, is a geographical term that refers to Adana and its surroundings. Adana is bordered by Kayseri to the north, Kahramanmaraş and Gaziantep to the east, Niğde and İçel to the west, and Hatay to the southeast. Adana and its surroundings have coasts, important ports such as Mersin and Iskenderun, and large and fertile plains in the interior. From these fertile plains and parts of the Taurus Mountains, there are roads to these ports and inland. The reasons such as the proximity of the region to Syria and Egypt, and the cultivation of industrial products such as cotton and citrus, caused England and France to be interested in these regions and enter into competition. After the First World War, Çukurova and its surroundings were occupied first by England and then by France. A repatriation decree was issued for Armenians who had previously been sent to other regions. Meanwhile, some Armenians who had joined the "Eastern Armenian Legion" came to occupy their homeland wearing French uniforms. The French decided to keep the Armenians in Adana, Antep, Maraş and Urfa, regardless of their hometown, so that they could form a majority in their occupation areas. This view was also shared by the British General Allenby. In this way, England would assume the protection of the Armenians in Çukurova, and thus gain their intimacy. However, the simultaneous dispatch and resettlement of thousands of people would have strained the occupation armies. According to the Armistice of Mudros signed with the Allies, Turkish troops in Northern Syria and Çukurova would be disbanded and the Turkish army would withdraw to Ulukışla. Mustafa Kemal Pasha, seeing that this would leave the Turkish people in the region completely defenseless, advised the Turkish leaders to prepare for the resistance.

Keywords

Armenians, France, Great Britain, occupation, Mudros Agreement, Syrian

1. Giriş

Fransız işgal bölgesi şeklinde nitelendirilebilecek Güney Cephesi'nin kapsadığı alan "Bereketli Hilal" bölgesinin içindedir. Bu bölge, Torosların güneyinden Arabistan çölüne, Zagros dağlarının batısından Doğu Akdeniz'e, Basra Körfezi'nin kuzeyinden Mezopotamya'yı içine alarak Güneydoğu Anadolu Toroslarına kadar uzanan mümbit topraklara verilen isimdir. Bereketli Hilal'in kuzeyi, Toroslar tarafından bir hilal gibi çevrilir ve Antep, Adana, Urfa, Maraş, Halep, Beyrut, İskenderun, Kudüs ve Musul gibi birçok şehri içine alır. Bu bölge çeşitli anlamlarda tam bir geçiş bölgesidir. Kuzey-güney yönünde çölden vahaya geçişi; doğu-batı yönünde Zağros dağlık bölgesinden Mezopotamya'nın verimli ovalarına ve çöl ikliminden ılıman Akdeniz iklimine geçişi; kurak ve susuz bölgeden Fırat ve Dicle'nin çeşitli kollarıyla beslenen sulak bölgeye geçişi temsil eder. Öte yandan Kuzey Suriye, Arabistan ve Mısır'ın Anadolu'ya açılan kapısıdır. Süveyş Kanalı'na yakınlığı ile Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusu ve Uzak Doğu'ya bağlanır. Tüm yönlerde ticaret yollarının bağlantı noktasındadır. İpek ve Baharat yollarının geçtiği bölge olmasının yanı sıra yer altı yer üstü kaynakları çok zengindir.¹

2. Çukurova ve Çevresinin Coğrafi Durumu

Çukurova, Anadolu'nun güneyinde, Akdeniz Bölgesi'nin orta kesiminde yer alır. Bu bölge, Torosların da ortasındadır. Çukurova, Adana ve havalisini ifade eden coğrafi bir terimdir. Adana'nın kuzeyinde Kayseri; doğusunda Kahramanmaraş ve Gaziantep; batısında Niğde ve İçel; güneydoğusunda Hatay illeri bulunur. Adana ve havalisi dağlık ve ovalık bölgelerden oluşmaktadır. Çukurova'nın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda Orta Toros adı verilen dağ sistemi vardır. Doğuda sınır, Toros sistemine giren Amanoslara dayanır. Orta Toroslar üzerinde üç ayrı dağ sırası görülmektedir. Bu sıradağlar silsilesinde Batı'dan Doğu'ya doğru Bolkar Dağı (3585 m.), Aladağ (3784 m.), Tahtalı (2366 m.) ve Binboğa Dağları (2957 m.) uzanır. Binboğa Dağlarından kuzeye doğru bir yay çizerek uzanan Orta Toroslar, Çukurova'nın kuzeyini oluşturur. Ayrıca Orta Torosların kuzeydoğu uzantısını oluşturan Binboğa Dağları Kahramanmaraş ili sınırlarına uzanmaktadır. Bolkar Dağları, batıda Taşeli Platosu, doğuda derin bir kanyon ile sınırlanır. Batıda tepeciklerle başlayan Bolkar Dağları, kuzeydoğuya doğru gidildikçe yükselerek belirgin bir dağ sırası hâline gelir. Yükselti, kütlelenin batısında 2500 metreyi geçmediği hâlde orta kesimlerde birden 3000 metreyi aşar. Kuzeydoğuya gidildikçe 3500 metreyi aşan dağların en yüksek tepesi olan Medetsiz Tepesi de (3524 m.) bu kesimdedir. Dağların üzerindeki diğer önemli doruklar; Gâvur Dağı (3337 m.), Yıldız Tepe (3314 m.), Meydan Dağı (3132 m.) ve Hacıhalil Dağı (3107 m.) dır.

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan Bolkar Dağlarının uzunluğu yaklaşık 150 km, genişliği ise yer yer 40-50 km.yi bulur ve Ereğli Ovası ile Akdeniz kıyıları arasında aşılması güç bir duvar gibi yükselir. Akdeniz kıyıları ile İç Anadolu arasında da ulaşımı

¹ Hale Şıvgın, "Güney Cephesinin Değerlendirilmesi", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022, s. 68.

engelleyici bir set oluşturan Bolkar Dağlarının doğudan aşıldığı düzenli bir karayolu yoktur. Başlıca karayolları kütlenin kuzeyinden ve güneyinden geçer. Bunlardan doğuda olanı kara ve demiryolunun bir ölçüde birbirini izlediği Ecemiş Koridoru ve Gülek Boğazı'dır. Adana'daki dağların en yüksek tepelerinin bulunduğu Aladağlar, kuzeydoğu yönünde yaklaşık 100 km uzanır. Genişliği ise 40 km. kadardır. Batıda Çakıt Suyu vadisiyle Pozantı ve Kırkpınar Dağlarından Ecemiş Koridoru ile de Bolkar Dağlarından ayrılır. Aladağlar; Zamantı suyu, Eğlence Deresi, Çakıt Suyu ve bunların kolları ile parçalanmıştır. Dağların batı yamaçları doğu yamaçlarına göre daha diktir. Yoğun ormanlar ve çeşitli bitki katlarıyla Aladağların görkemli bir görüntüsü vardır. Bu dağlar üzerinde yer alan Pozantı, Çamalan, Tekir, Bürücek yaylaları bir plato özelliği gösterirler. Aladağlar üzerindeki başlıca yükseklikler; Demirkazık Tepesi (3756 m.), Torosan Dağı ve Kaldı Dağı (3374 m.), Kol Tepesi (3588 m.) ve Karanfil Dağı (3059m.) dir. Seyhan Nehri ile Zamantı ve Göksu kolları arasında uzanan dağların tümüne Tahtalı Dağları denir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bu dağların üzerinde Koç Dağı, Soğanlı Dağı, Beydağı, Alaylı Dağı, Bakır Dağı gibi doruklar sıralanır. Tahtalı Dağları Seyhan ve Ceyhan vadileri arasında uzanan Binboğa Dağları denilen dağların bir koludur. Orta Toros sistemi içindeki dağlar üzerinde Gülek Boğazı'ndan başka Kozan'ın Akçalıuşağı Köyü'nden sonraki Elmedere Geçidi bulunmaktadır.²

Bütünüyle Adana Ovası denilen havzanın kalan bölümüne Çukurova, kuzeyde kalan bölüme ise yukarı ova Anavarza denir. İki ovayı Misis Dağları ayırır. Tepe özelliği gösteren bu dağların en yüksek noktası olan Cebelinur Dağı'nın yüksekliği 770 metredir. Genel olarak Yukarı ovayla birlikte güneydeki ova "Çukurova" şeklinde adlandırılmıştır. Çukurova'yı Yüreğir, Misis, Ceyhan, Haruniye, Osmaniye ve Yumurtalık ovaları gibi çok sayıda ova birimlerine ayırmak mümkündür.³ Seyhan, Ceyhan, Berdan gibi üç büyük nehir gayet düz bir ovanın içinden geçer. Çukurova'da yazın çok sıcaktır. Nehirlerin taşmasıyla bataklıklar ortaya çıkar ve halk yaylalara çıkar. Bununla beraber bağları, yaylaları ve tabiatı çok güzeldir. Hacıkır ve Kelebek mevkilerinden Adana'nın genel manzarasını seyretmek mümkündür.

Fransız işgal bölgesinde dikkat çeken ikinci önemli ova Amik Ovası'dır. Ovanın etrafında Maraş'tan başlayıp Hatay'ın Samandağ kıyılarına doğru uzanan Amanoslar dağ silsilesi bulunur. Bu silsile, kuzeyden güneye doğru uzanarak Kahramanmaraş'taki Ahır Dağı'nın güneyinden başlayarak Asi Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü Samandağ Deltası'nda sona erer. Bittiği noktanın karşısında Suriye sınırındaki Kel Dağı vardır. Sıradağların en büyük kısmı Hatay'da olup Amik Ovası ile Akdeniz'i birbirinden ayırır. 175 km uzunluğundaki dağlar 20-30 km eninde, ortalama 1500-2000 m yüksekliktedir. Dağın orta bölümündeki alçalan alanda "Suriye Kapısı" olarak da bilinen Belen Geçidi bulunur. Amanosların geçtiği yerleşim yerleri; Osmaniye, Bahçe, Düziçi, İslâhiye, Hatay, batıda; Erzin, Dörtiyol,

² Robert F. Zeidner, *The Tricolor Over the Taurus: The French in Cilicia and Vicinity, 1918-1922*, Ankara: Turkish Historical Society, 2005, p. 31-32.

³ <http://adana.cu.edu.tr/cografya.asp>, erişim tarihi: 11.10.2022

Payas, İskenderun, Belen, Arsuz, Samandağ, doğuda; Hassa, Kırıkhan, Antakya, Maraş ve Andırın'dır. Bölgenin en önemli geçitleri İç Anadolu'yu İskenderun Limanı'na bağlayan Tarsus sınırlarındaki Gülek Boğazı ile Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan Belen Geçidi'dir. Belen Geçidi; Kırıkhan, Antakya ve İskenderun'u birbirine bağlar. Amanoslardaki bu eski ticaret yolu denize ulaşmayı sağlayan bir geçittir. Hint Okyanusu kıyılarından yola çıkan kervanlar Halep'e ulaşabilmek için Belen Geçidi üzerinden Antakya'ya ulaşırlar. Yol üzerindeki önemli merkezler Yumurtalık (Ayas), Misis, Adana ve Tarsus'tur. Buranın kuzeyinde ise Gülek Boğazı vardır. Kervanların

ikinci rotası kıyı şehirlerinin kuzeyindeki Maraş'tır. Çukurova ve çevresi birçok coğrafi avantaj sunmaktadır. Asya-İran güzergâhını Akdeniz'e bağlayan geçitleri ve İskenderun ile Mersin limanları burayı tarih boyunca önemli kılmıştır. Çukurova aynı zamanda tarımsal üretim açısından çok zengindir. Alüvyonlu toprak yapısıyla iklim özellikleri ve sulama imkânlarının çok olması burayı tarım merkezi hâline getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Filistin ve Mezopotamya'da bulunan Osmanlı birliklerinin buğday ihtiyacı bu bölgeden karşılanmıştır. Silifke'nin batısıyla Kozan'ın doğusunda kalan bölgenin yarı tropikal iklim yapısı ekinlerin kısa sürede büyümesine imkân sağlamaktaydı. Öte yandan Adana pamuk yetiştirilen önemli merkezlerden biriydi. Adana pamuğu Nil Vadisinde yetiştirilenlerle rekabet edebilecek kalitedeydi. Adana'da 1911 yılında 80.000 balya pamuk üretilirken bu sayı 1913'te 110.000, 1914'te 115.000 balyaya yükselmişti.⁴ Bu rakam bölgenin diğer kesimleri eklendiğinde daha da yüksektir. 1906-1914 yılları arasında Çukurova'da pamuk üretimi %250 artarak 50000 balyadan 250000 balyaya ulaştı.⁵ Maraş, Çukurova'nın kuzeyinde yer alan verimli toprakları ve güzel havasıyla dikkat çeken bir bölgedir. Maraş, 1860'lı yıllarda aşiretlerin iskân edilme çalışmalarıyla birlikte pamuk üretiminin önem kazandığı yerler arasına girdi. Bunun sonucunda şehirde dokuma ve buna bağlı sektörlerde gelişme kaydedildi. Şehirde 1905 yılında iki tane çırçır fabrikası açılmıştı.⁶

Adana'daki bu yüksek üretim Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun yazlık üniformaları için ihtiyacı olan pamuğu karşılamaya yetmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Adana'ya bağlı beş sancak bulunmaktaydı. Bu sancaklar batıdan doğuya doğru Silifke (İçili), Mersin, Adana, Kozan ve Osmaniye (Cebelibereket) şeklinde sıralanmaktaydı. Maraş ve Urfa 1915 yılında bağımsız sancaklar hâlini almışken Antep ve Antakya Halep Vilayeti'ne bağlı sancaklardı.⁷ Kilis ise Halep'e bağlı kaza statüsündeydi.⁸

⁴ Yücel Güçlü, *Armenians and the Allies in Cilicia 1914-1923*, Michigan: The University of Utah Press, 2010, p. 21-23; Zeidner, *The Tricolor Over*, p. 18-21.

⁵ Donald Quatert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 53.

⁶ *Salname-i Vilayet-i Halep*, 1323(1905), s. 462.

⁷ Güçlü, *Armenians and the Allies*, p.24-25; Zeidner, *The Tricolor Over*, p. 32-34.

⁸ Metin Tuncel, "Kilis", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 7.

3. Çukurova ve Çevresinin Stratejik Önemi ve Ekonomik Potansiyeli

Bölgenin güneyi ise Taşucu ve Dörtyol civarında Akdeniz ile birleşir. Çukurova'da Mersin Limanı'ndan başlayarak Adana'ya, oradan da Doğu istikametini takip ederek Osmaniye'ye kadar uzanan ovalar vardır. Bütün bu arazi denize dökülen iki küçük nehrin vücuda getirdiği deltanın sulak verimli arazisini teşkil eder. Torosların sık ormanlarından çıkan bu iki nehir Seyhan ve Ceyhan, denize dökülmeden önce verimli bir hâle getirirler. Ovanın toprakları kalkerli kayaların dağılması sonucunda kırmızı renkte bir lős tabakası ile örtülmüştür. İlbaharda dağlardaki karların erimesiyle beraber bu iki nehrin geçtiği bölgeler humus ve alüvyondan çamurlaşır. Bu altın ovanın genişlik ve güzelliğini mahsullerinin bol, cinslerinin çokluğu vicdanlarda büyük minnet ve şükran duyguları uyandırır. Burada; buğday, çavdar, arpa, mısır, susam, darı, pirinç ve pamuk yetiştirilirdi. Ayrıca Mersin, Tarsus ve Adana'da bol miktarda sebze, portakal, limon, nar yetiştirilirdi.⁹ Mahsullerin derecesi hakkında fikir edinebilmek için 1920 rakamları şu şekildedir: Verimli yıllarda 100.000, orta derecede 70.000, en az derecede 30.000 kadar balya pamuk yetiştirilmekteydi. Çemberli balya eskiden 120 okka civarındaydı. O senelere ait hububata gelince; vilayet hububat aşarı 750.000, pamuk, koza ve susam aşarı 350.000 ve emval-ı umumiyesi 400.000, toplam 1.500.000 civarında idi. Adana ve havalisi sahillere, Mersin ve İskenderun gibi önemli limanlara, iç mahalleri de geniş ve bereketli ovalara sahiptir. Bu verimli ovanın içinden ve Torosların bazı kısımlarından bu limanlara ve oralardan da içeriye doğru yollar bulunmaktadır.¹⁰ Verimli ovaların düzenli sulanması ve bataklıkların kontrol altına alınmasıyla toprağın bereketinin daha da artacağına şüphe yoktur. Bu da bölgeyi işgal eden Fransızların hesaba kattıkları bir husustur.

4. Sykes-Picot Antlaşması ve Bölgede İngiltere-Fransa Rekabeti

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra İngiltere, Rusya ve Fransa'dan oluşan İtilaf devletleri, Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşma planları yapıp kendi nüfuz alanlarını belirlemeye çalıştılar. Bu çerçevede İngiltere Mezopotamya ve çevresini, Rusya Boğazlar ve Doğu Anadolu'yu, Fransa ise Suriye ve çevresini elde etme planları yapmaktaydı. İngiltere, Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra bazı Arap liderlerle temas kurarak onları isyana teşvik etti. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, İngiltere'ye askerî iş birliği teklifinde bulundu. Karşılığında bütün Arabistan yarımadasını içine alacak ve kendi idaresine bırakılacak müstakil bir Arap devleti kurulmasını ve halifeliğin Türklerden alınmasını istedi. İngiltere, Arap bağımsızlığını desteklemeye hazır olduğunu ve halifeliğe bir Arap getirilmesine çalışacağını bildirdi. Araplar buna karşılık bağımsızlıklarını kazandıktan sonra İngiltere'nin Basra ve Bağdat vilayetlerindeki özel

⁹ Vital Cuinet, *La Turquie D'asie*, İstanbul: İsis, 2001, p. 88. Kemal Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 1.

¹⁰ Meltem Toksöz, *Nomads, Migrants and Cotton in the Eastern Mediterranean: The Making of the Adana-Mersin Region 1850-1908*, Leiden-Boston: Brill, 2010, p. 22-24; Esat Özoğuz, *Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1935, s. 18-19.

durumunu tanıyacaktı. Ancak İngiltere, Türkçe konuşulan bölgelerle Fransa'nın istediği Suriye kıyılarını Şam, Hama, Humus, Halep, Musul ve Filistin'i anlaşmanın dışında bırakmıştı. İngiltere bir taraftan da Şerif Hüseyin'in en büyük rakibi olan Necid Emiri İbn Suûd ile de gizli bir anlaşma imzalayarak Şerif Hüseyin'e vaat ettiği Necid topraklarında ve Basra körfezi kıyılarında İbn Suûd'un bağımsızlığını tanımayı taahhüt etti. İngiltere, bir Arap ayaklanmasını garanti ettikten sonra Osmanlı Asyası'nın paylaşılması konusunu Fransa ile görüşmeye başladı. Rusya'nın onayı alındıktan sonra İngiltere ve Fransa arasında 16 Mayıs 1916'da karşılıklı notalar verilmek suretiyle Sykes-Picot Antlaşması yapılmış oldu.¹¹ Buna göre; Suriye'nin kıyı bölgeleriyle Adana ve Mersin Fransa'ya veriliyordu. Basra ve Bağdat vilayetleriyle Hayfa ve Akka limanları İngiltere'ye bırakılıyor, Dicle ve Fırat sularının etki bölgelerinde ortak kullanım garanti ediliyordu. İskenderun serbest liman ve Filistin uluslararası bölge oluyordu. Arabistan toprakları, Akka-Kerkük çizgisiyle ikiye bölünerek kuzey kısmı Fransız, güney kısmı İngiliz nüfuzuna bırakılıyordu. Musul vilayetini içine alan Fransız nüfuz alanı İran sınırına kadar uzanıyordu. İngiltere'nin etki alanı ise Filistin'den Mezopotamya'ya kadar geniş bir bölgeyi kapsıyordu. İngiltere ve Fransa kendi nüfuz bölgelerinde Arap devletleri kurmayı ve bunları korumayı taahhüt ediyordu.¹²

Sykes-Picot Anlaşması ile İngiltere'ye bırakılan yerler arasında Hayfa ve Akka limanları da vardı. Böylece İngiltere Kahire-Musul-Bağdat-Basra demiryolunu inşa edip Mısır'dan neredeyse Hindistan'a uzanan bir demiryolu bağlantısı kurma imkânı elde etmişti. İngiltere, Fransa'ya Filistin üzerinde gösterdiği fedakârlığın karşılığı olarak şu faydaları sağlamıştı: Musul ve Erbil çevresindeki bölge, Kerkük'ün kuzeyinden geçen bir hat doğrultusunda Fransa'ya bırakıldı. Bu belki de İngiltere'nin kendi menfaatlerine aykırı bir şekilde Fransa'ya verdiği en büyük tavizdi. İngiltere, Mısır, Sudan ve Hindistan arasında kara bağlantısını kurmak ve Rusya'nın Basra Körfezi'ne inmesini engellemek istiyordu. Bu yüzden Fransa ile yaptığı anlaşmada başka tavizler de bulunmaktaydı. Irak petrolerinden başka Dicle Nehri'nin Musul ile Kale Cabbar arasındaki bölümü ile Fırat Nehri'nin Meskene ile Ebu Kemal Verdi arasındaki kısmı dolayısıyla Ergani bakırları Fransa'ya bırakıldı.¹³ Almanların harpten evvel, o zaman hâkimiyetleri altında bulunan Mulhous dokuma fabrikalarının bütün ihtiyacını karşıladıkları Çukurova pamuğu Fransa tarafından kullanılabilirdi. Öte yandan İran gibi sınırsız ekonomik imkânlarla sahip bir devlet ile temasa geçip ekonomik faaliyetleri için Orta Asya'nın kapısını açmak da Fransa tarafından önemli görülmekteydi. Sykes-Picot Antlaşması, Fransa'ya o güne kadar Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'den satın almak zorunda olduğu petrol, bakır ve pamuk gibi hammaddeleri sağlamak suretiyle ekonomik bağımsızlık bahşetmiş

¹¹ Ahmet Can Hacıoğlu, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Mondros Mütarekesi Sonrası Güneydoğu Anadolu ve Çukurova'da İngiliz Faaliyetleri*, Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, 2022, s. 48-50.

¹² Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

¹³ Önder Kocatürk, "Sykes-Picot'ta Kırmızı Bölgenin İngiltere İçin Önemi", *Sykes-Picot'un Yüzüncü Yılında Türkiye ve Ortadoğu Uluslararası Sempozyumu 12-13 Mayıs 2016/İstanbul, Bildiriler*, Ed. Cezmi Eraslan-Cezmi Bayram-Yakup Ahabab, İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi, 2018, s. 206, 212, 219, 223-226.

oluyordu. Ayrıca, bu anlaşma Fransa'ya Orta Asya'nın yolunu açıyordu. Rusya'da meydana gelen Bolşevik İhtilali, savaş sırasında gizli anlaşmalarla belirlenmiş imtiyazları alt üst etti. Fransız hududu, Yukarı Fırat'ın mecrasını takiben Birecik ve oradan da İran sınırına bağlanıyordu. Çok zengin kaynakları olan bu bölgeyi Fransa, doğrudan doğruya idare etmek salahiyetini elde etmiş oluyordu. Fransız birlikleri İskenderun Limanı'ndan karaya çıkacaklardı. Ancak birliklerin, ileri hatlardaki garnizonları işgal edebilmek için 670 km uzunluğunda dağ ve ovalarla kaplı bölgeyi aşmaları gerekiyordu.¹⁴

Rusya'nın Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzalayıp savaştan çekilmesinden sonra şartlar değişti. İngiltere, Suriye'yi ele geçirip Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'ın burada bağımsızlığını ilân etmesine izin verdi.¹⁵

5. Mondros Mütarekesi

Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) başkanlığındaki heyetle İtilaf devletleri adına İngiliz Akdeniz Donanması Komutanı Tümamiral Arthur Gough Calthorpe arasında Limni Adası'nın Mondros Limanı'na demir atmış olan İngiliz Agamemnon zırhlısında 30 Ekim 1918 tarihinde savaşa son veren ateşkes antlaşması imzalandı.

Mütarekenin şartları çok ağırdı ve özetle şu hususları içermekteydi:

1. “Çanakkale ve İstanbul boğazları açılacak ve Karadeniz'e serbestçe geçiş sağlanacaktır. Her iki boğaz da İtilaf devletlerinin kontrolüne geçecektir.
2. Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlalarıyla torpido ve kovan yerleriyle diğer engellerin yerleri gösterilecek ve bunları tarayıp kaldırmak için yardım edilecektir.
3. Karadeniz'deki torpil yerleri gösterilecektir.
4. İtilaf devletlerinin bütün esirleriyle Ermeni esirleri ve tutukluları İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız İtilaf devletlerine teslim edilecektir.
5. Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülecek askerî kuvvetten başkası hemen terhis edilecektir. (İşbu askerî kuvvetin miktarı İtilaf devletleri ile Osmanlı hükümeti arasında yapılacak görüşmelerden sonra belirlenecektir.)
6. Osmanlı karasularında güvenlik ve buna benzer konular için kullanılacak gemiler dışında, Osmanlı sularında veya devletçe işgal edilen sularda bulunan savaş gemileri teslim olunup Osmanlı sularında gözaltında tutulacaktır.

¹⁴ Zeidner, *The Tricolor Over*, p. 15-17; Paul du Véou, *La Passion de la Cilicie 1919-1922*, (çev. Reşat Gögen, “Kilikya Faciası” 1919-1922 Siyasî ve Askerî Olaylar, adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937, s. 22-25.

¹⁵ Vahé Tachjian, “The Cilician Armenians and French Policy, 1919-1921”, *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, Mazda Publishers, California 2008, p. 539-540 539-55; Küçük, *Sykes-Picot*, s. 205.

7. İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde herhangi bir stratejik önemi olan bölgeyi işgal etme hakkına sahip olacaktır.
8. Osmanlı Devleti'ne ait olan bütün liman ve demiryolları İtilaf devletlerinin kullanımına açık olacak ve İtilaf devletleriyle savaş durumunda olan devletlere kapalı tutulacaktır. Bu yerleri Osmanlı Devleti de ticaret gemileri ve ordunun terhisi için kullanabilecektir.
9. İtilaf devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki vasıtalarından istifade edecektir.
10. Toros Tünelleri İtilaf devletleri tarafından işgal olunacaktır.
11. İran içlerinde ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı kuvvetleri buralardan çekilecektir.
12. Hükümet haberleşmesi dışında telsiz, telgraf ve kabloların denetimi İtilaf devletlerine geçecektir.
13. Askerî, ticari ve denizle ilgili madde ve malzemelerin tahribi önlenecektir.
14. İtilaf devletleri kömür, mazot ve yağ maddelerini Türkiye'den temin edeceklerdir. (Bu maddelerden hiçbiri ihraç olunamayacaktır.)
15. Bütün demiryolları İtilaf devletleri zabıtası tarafından kontrol altına alınacaktır.
16. Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın İtilaf devletleri kumandanlarına teslim olunacaktır ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizam ve muhafaza için gereken miktarından maada 5. Maddedeki şartlara uyularak verilecek kararlar veçhile geri çekilecektir.
17. Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı subayları en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaktır.
18. Trablus ve Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim olunacaktır.
19. Asker ve sivil Alman ve Avusturya uyruğu bir ay zarfında Osmanlı topraklarını terk edeceklerdir.
20. Gerek askerî teçhizatın teslimine gerek Osmanlı ordusunun terhisine ve gerekse nakil vasıtalarının İtilaf devletlerine teslimine dair verilecek herhangi bir emir derhal yerine getirilecektir.
21. İtilaf devletleri adına bir üye bu devletlerin ihtiyaçlarını temin etmek üzere İaşe Nezaretinde çalışacak ve istediği her bilgi kendisine verilecektir.
22. Osmanlı harp esirleri İtilaf devletleri nezdinde kalacaktır.
23. Osmanlı hükümeti, İttifak Devletleriyle bütün ilişkilerini kesecektir.

24. Vilayât-ı Sitte'de (Erzurum, Van, Mamûret'ül Aziz, Diyarbakır, Bitlis, Sivas) karışıklık çıkması durumunda vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkına İtilaf devletleri haiz bulunacaktır.
25. Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31. günü mahalli saat ile öğle zamanı sona erecektir.”¹⁶

Mütarekenin 1., 2. ve 5. maddelerinde yer alan “Boğazlar bölgesi, İstanbul hariç olmak üzere işgal edilecek ve buradan her türlü taşıt serbestçe geçebilecekti.” ve “İç güvenliğe yetecek silahlı kuvvet sayısı bildirilecekti.” şeklindeki hükümler mütareke imzalayan Bulgaristan ve Almanya için daha farklı şekildeydi. Kuvvet koşulları Bulgarlar için üç tümen saptamış, Almanlar için barış antlaşmasına bırakılmıştı. “İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit eden stratejik önemi haiz bölgeleri işgal edebileceklerdi.” şeklindeki 7. madde, Bulgar mütarekesinde, “Kimi noktaların işgali” diye geçmişti. Alman mütarekesinde ise Ren Irmağı solundaki arazi ile sağ kıyıda 30 km derinlikte üç köprübaşı şeklinde açıkça yazılmıştı. “Toros tünelleri işgal edilecek ve bütün demiryolları işgalcilerin subayları tarafından kontrol edilecekti.” şeklindeki 10. ve 15. madde de diğer devletlerinkinden farklıydı. Bulgarlara, kendilerinin demiryollarından yararlanmaları koşulu, Almanlara da işgal edilecek yerlerdeki demiryolu kurum ve araçlarının bırakılması kabul edilmişti. Çukurova ve Suriye'nin (belirli bir bölge tayin edilmeden) işgal edilmesi; Hicaz, Yemen, Asir, Irak ve Suriye'deki orduların en yakın İtilaf devletlerinin komutanına teslim olmalarının istendiği 16. maddedeki hükümler Almanya ve Bulgaristan'dan istenmemişti. Toprak olarak Bulgarların 1914 sınırları gerisine; Almanların ise doğuda 1914 sınırlarına çekilmeleri, batıda ise Alsas-Loren ile Ren işgal bölgesini bırakmaları istenmişti. Öte yandan mütareke için bir yürürlük süresi belirlenmemişti. Hâlbuki Almanlara 36 günlük bir bozma süresi tanınmıştı.¹⁷

Mustafa Kemal Paşa, mütareke ile 7. Ordu Komutanlığı'ndan Liman von Sanders'in yerine Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Komutanlığı'na getirildi. Mondros Mütarekesi hükümlerini değerlendiren Mustafa Kemal Paşa'ya göre; Halep ayrı bir vilayet olduğuna göre Suriye sınırı Şam ile sınırlandırılmıydı. Bu mütareke hükümlerinde belirtilmemişti. İngilizler Toros Tünellerini işgal mi edeceklerdi yoksa işletmek mi istiyordu? Ne kadar kuvveti bölgeye getireceklerdi? Gelecek kuvvet miktarı Anadolu'nun tamamını işgal edecek sayıda olsa bile gelmelerine izin verilecek miydi? Bunların yanında Türk kuvvetleri bulunması da gerekmez miydi? Kilikya teriminden düşünülen sınır neresiydi? Mustafa Kemal Paşa kuşkularında haklı çıkmıştı. Nitekim İngilizler Musul'a girmişlerdi. Halep'teki birlikleri beslemek amacıyla İskenderun'u işgal edeceklerini bildirmişlerdi. Bu, 20. Kolordu'nun geri bağlantısını kesecek bir hamleydi. Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolorduyu kuzeye çekmeden İskenderun'a düşman çıkacak olursa ateş edilmesini emretti. 5 Kasım'da İngilizler Suriye topraklarında olması

¹⁶ Hasan İzzet Altınanıt, *Millî Mücadelede Güney Cephesi İşgal*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2016, s. 31-35.

¹⁷ Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İstanbul: İleri Yayınları, 2005, s. 26-27.

nedeniyle 7. Ordu'nun teslim olmasını istedi. Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet, İngilizlere nazik davranılmasını salık verince Mustafa Kemal Paşa, bu emri uygulamaya mizacının uygun olmadığını, yerine atanacak ismin ivedilikle bildirilmesini isteyip emre karşı geldi.¹⁸

6. Mondros Mütarekesi'nden Sonra Suriye ve Çukurova'daki Genel Durum

Osmanlı hükümetinin 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamasından hemen sonra Musul'u Fransızlara bırakmak istemeyen İngiltere, Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak 3 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım 1918'de İskenderun'u, daha sonra da Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etti. İngiltere'nin bölgeyi işgal etmesinin en önemli sebebi Musul'u Fransa'ya bırakmak istememesi ve bu konuda pazarlık konusu etmeyi amaçlaması olduğu, daha sonra Musul'a karşılık buraları Fransa'ya bırakmasından anlaşılmaktadır.¹⁹ Çünkü Fransa için Suriye, yüzyıllardır yatırım yaptığı vazgeçilmez önemde bir bölgeydi. Fransa, Suriye'nin güvenliğinin sağlanması için Antep, Maraş ve Urfa'yı elinde tutmak istiyordu.²⁰ Bölgenin Suriye'ye yakın olması Fransızların bölgedeki varlığını koruması açısından da önemliydi.²¹

Fransa'nın Türkiye'de asırlardır devam eden malî-iktisadî, kültürel, dinî, siyasî-askerî menfaatleri söz konusuydu. Fransız şirketlerinin Çukurova ve çevresinde de çok ciddi yatırımları vardı.²² 1914 yılında birleşmiş borçlar ve diğer ikrazat dâhil Türkiye'nin dış borçları dört milyar franka yakındı (23 frank=1 Türk lirası). Bu yüzden Türkiye her yıl bütçesinin üçte birini dış borçlarının faizlerini karşılamak için ayırıyordu. Türkiye'nin alacaklıları arasında Fransa %60 payla ilk sıradaydı. Fransa'yı %26 ile Almanya ve %14 ile İngiltere takip etmekteydi. Yabancı özel teşebbüslerin Türkiye'de yaptıkları yatırımlarda 830 milyon frankla Fransız şirketlerin payı %50'yi buluyordu. Almanların %35, İngilizlerin %14'lük bir payı vardı. Ticaret alanında da Fransa'nın Türkiye'de önemli çıkarları vardı. İki ülke arasında ticari alış-veriş 1914 yılında 183 milyon franka ulaşmıştı. Bunun 101.5 milyonu Fransa'nın ithali, 81.5 milyonu ihracı idi. 1919 yılında Fransız tüccarların Türk tüccarlarında 54 milyon frank alacakları vardı. Öte yandan Fransa'nın dokuma ve ipek endüstrisi için Anadolu hem hammadde kaynağı hem de pazarlama alanıydı. Bu, bütün Avrupa ülkeleri için geçerli bir durumdu. Savaşta yıkılan Avrupa, yeni pazarlar bulmak, uzak ülkelerin verimli topraklarını işletmek zorundaydı. Türkiye bu açıdan Fransa için ideal bir ülke görünümündeydi. Fransa Anadolu'daki iktisadî çıkarlarını kapitülasyonlar sayesinde elde etmişti. Osmanlı Devleti,

¹⁸ Erikan, *Kurtuluş Savaşı*, s. 29.

¹⁹ Tefik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayınları, 1962, s. 62, 75-77.

²⁰ Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklâl Harbi IV, Güney Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966, s. 37.

²¹ Nejla Günay, "Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da İngiltere-Fransa Rekabeti ve Bölgenin İşgal Edilmesinin Sebepleri", *Millî Mücadelenin Güney Cephesi*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022, s. 12-13.

²² Robert H. Hewsen, "Armenia Maritima: The Historical Geography of Cilicia", *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, Mazda Publishers, California 2008, p. 63.

kapitülasyonları Birinci Dünya Savaşı sırasında kaldırmış, fakat yenilgi ile onları daha ağır şartlarla yeniden kabul etme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Ancak Anadolu'da yeni bir direnişe geçen Türkler de kapitülasyonları kaldıracaklarını söylüyorlardı.²³

Çukurova ve çevresinin zenginliği Fransa'nın savaştan çıkmış yorgun ekonomisini düzeltecek potansiyeldeydi. Pamuk, tütün, tahıl ve zeytin üretiminin yanı sıra kerestecilik de önemli gelir kaynaklarındandı. Fransızlar bu ekonomik potansiyeli canlı tutmak için Adana ve Mersin başta olmak üzere bazı yerlerde 1919 yılının sonlarında Ziraat Bankası şubeleri açtılar. Beyrut'taki Fransız Yüksek Komisyonu da köylülere 2700 ton tohum dağıtma kararı aldı.²⁴

Fransa'nın yıllık pamuk tüketimi iki milyon balya kadardı. Fransa bunun yarısını Çukurova ve çevresinden elde etmeyi umuyordu. Bu sebeple 1920 yılında Cezayir ve Tunus Toprak Kredi Kurumunun desteğiyle Adana Pamuk Kumpanyası adında bir Fransız şirketi kuruldu ve bu şirket Almanlara ait pamuk tesislerini satın aldı. Böylece Fransa bölgede pamuk üretimini artırma niyetini açığa vurmaktaydı. Çukurova ve çevresi ayrıca pirinç, tütün, orman, ipek ve maden vb ürün ve kaynaklar bakımından cazip bir bölge olarak görülmekteydi.²⁵ Anadolu'nun güneyi üretim potansiyelinin yanı sıra kuzey-güney, doğu-batı ve deniz-kara ulaşımı açısından elverişli bir konumdaydı. Özellikle İskenderun ve Mersin limanları bu bölgenin dünyaya açılan kapısı durumundaydı.²⁶ Bu hem ürünlerin pazarlanmasını kolaylaştırıyor hem de ciddi gümrük vergisi elde etme imkânı sağlıyordu. Fransızlar bu sebeple limanların durumunu elden geçirip iyileştirme yaptılar. Buraya bağlanan demiryollarının bakımını ihmal etmediler. Fransızlar bir taraftan da sahil yoluna Toroslardan gelecek tehlikeleri engellemek için yüksek bölgelerde de kontrolü sağlama niyetindeydi. Bu amaçla olsa gerek Pozantı ile Bereketlimaden arasında bir yol inşa edip Kayseri'ye 700 civarında silah gönderme girişiminde bulundular. Çünkü Kayseri'yi işgal etmek onların sahil hattında rahat hareket etmesini sağlayacaktı. Ancak Türk makamlarının haber almasıyla bunu başaramadılar.²⁷ Ermeni halkın bölgeye geri getirilmesi onların uğraş alanları olan kunduracılık, kalaycılık, demircilik gibi zanaatların canlanıp ekonomide hareketlilik yaşanmasına yol açtı.²⁸ Bölgede kurulan iplik fabrikaları da Fransız dokumacılık sektörünü besleyecek nitelikteydi.²⁹

²³ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 59-61.

²⁴ Garabet K. Moumdjian, "Cilicia Under French Administration: Armenian Aspirations, Turkish Resistance, and French Strategems", *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, Mazda Publishers, California 2008, p. 470.

²⁵ Akyüz, *Türk Kurtuluş*, s. 177.

²⁶ Yücel Güçlü, *The Question of the Sanjak of Alexandretta A Study in Turkish-French-Syrian Relations*, Ankara: Turkish Historical Society Printing House, 2001, p. 5, 15-16.

²⁷ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi* (HTVD). Sayı: 11, yıl: 4, belge numarası: 275, Ankara (Mart) 1955.

²⁸ Moumdjian, *Cilicia Under*, p. 471-472.

²⁹ Raymond H. Kévorkian and Paul B. Paboudjian, *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*, İstanbul: Aras, 2012, s. 271.

Çukurova'nın coğrafi bir uzantısı olan Maraş, Türk Millî Mücadelesinin yürütülebilmesi açısından da stratejik öneme sahipti. Çünkü Millî Mücadele'nin merkezi konumunda olan Sivas'a çok yakındı. Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da, Sivas'ta millî bir kongre düzenlenmesine ilişkin karar alınmasından sonra bu kongrenin İngilizler tarafından engellenme ihtimaline karşı bazı tedbirler almak istedi. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a yakın olan Maraş'ın İngilizler tarafından işgal edilmiş olmasından dolayı buradaki İngiliz kuvvetlerinin toplantıyı haber alıp kolayca Maraş'tan Sivas'a geçebileceğini düşünmekteydi. Paşa bunun önüne geçmek için Maraş'taki millî örgütlenmeyi İngiliz askeri bulunmayan Elbistan'da gerçekleştirmeyi planladı. Bu amaçla XIII. Kolordu'dan, iki subayın Elbistan'a gönderilmesini istedi.³⁰ Mütareke hükümlerinin uygulandığı sırada Türk ordusu terhis edilirken Elbistan'da bir fırka bulundurulması talebi İngilizler tarafından kabul görmedi. Bu da onların bölgede bazı hedefleri olduğunu göstermekteydi.³¹

7. Ermenilerin Geri Dönüşü ve İtilaf Devletlerinin Bölgede İzlediği Politika

Ermeni nüfusun Adana, Maraş, Antep, Urfa ve civarına geri dönmesi, Büyük Devletlerin buralarla ilgili projeleri açısından büyük önem arz etmekteydi. Çünkü Anadolu'nun güney bölgelerinde bağımsız bir Ermeni devleti kurulması tasarlanmaktaydı. En azından Ermeniler bağımsız veya özerk bir Ermeni devleti kurulacağına inanmaktaydı ve bu Paris Barış Konferansı'na katılan Ermeni delegasyonundan Aharonyan ve Bogos Nubar tarafından dile getirilmişti.³² Bunun sebebi Ermenilerin daha Birinci Dünya Savaşı yıllarında gönüllü birlikler kurmak suretiyle Anadolu, Suriye ve Filistin cephelerinde Türklere karşı silahlanıp savaşmalarıydı. Bu, Georges Picot, Mark Sykes ve Boghos Nubar arasında yapılan bir anlaşmayla peşinen tasdik edilen şu hükümlere dayanmaktaydı:

1. Gönüllüler Avrupa cephesinde harp etmek için askere celp edilemeyecekti. Buna mukabil münhasıran Türklerle savaşmak üzere Anadolu, Suriye ve Filistin cephelerinde vazife alacaklardır.
2. Fransa, müttefiklerin zaferinden sonra, himayesi altına girecek olan Kilikya'nın istiklalini tanıyacaktır.
3. Aşağıdaki telgraf Boghos Nubar tarafından Kahire'de oğluna hitaben çekilecek ve Fransa Dışişleri Vekâleti tarafından şifrelenip Kahire'ye gönderilecektir.

³⁰ XIII. Kolordu Kumandanı Vekili Cevdet, 29 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine, Dâhiliye Nezareti ile Mustafa Kemal Paşa'nın ayrı emirler verdiğini, bu ikiliğin çok kötü sonuçları olabileceğini belirterek kendilerinin nasıl davranması gerektiğini, hangi emre uymalarının doğru olacağını bildirmelerini istedi. Bkz. HTVD. Sayı: 39, yıl: 11, belge numarası: 943, Ankara (Mart) 1962.

³¹ HTVD. Sayı: 32, yıl: 9, belge numarası: 803, Ankara (Haziran) 1960.

³² Richard G. Hovannisian, "The Postwar Contest for Cilicia and the "Marash Affair", *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, California: Mazda Publishers, 2008, p. 498.

“Telgrafın Sureti:

Arekel Bey Nubar, Kahire. 27 Ekim 1916. Gönüllüler meselesi hakkında yazmış olduğum 6 Ekim tarihli mektuba ek olarak müttefiklerin zaferiyle kati teminatının sağlanmasından itibaren millî kurtuluşumuzu kutlamış olacağız. Müteakip mektubumda bildirmiş olduğum ve yine sizce lüzumlu görülecek diğer tedbirler de göz önüne alınarak mümkün olduğu kadar fazla gönüllü toplanması hususunda bütün kolaylıkların gösterilmesini ve askere alınacaklara her vesile ile cesaret telkin edilmesini sana vazife olarak veriyorum. Paris’e döneceğim. Selamlar...”³³

Kumandan Romieu'nun emrindeki bir Fransız Heyeti, acemi efradın talim ve terbiyesiyle meşgul olmak üzere 1916 Kasım ayında Kahire'ye ulaşmıştı. 3000 Ermeni gönüllüsü Kıbrıs adasında talim ve terbiye gördü. Mültecilerin de bunlara katılmasıyla Doğu Lejyonu vücuda getirilmiş ve bu lejyon 1916 yılı Temmuz ayında Doğu Lejyonu Mecid'deki Suriye-Fransız tümenine katılmıştı. Doğu Lejyonu; bir Suriye Bölüğü, üç Ermeni Taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve bir de 37 milimetrelilik top bölüğünden oluşmaktaydı.³⁴

Mondros Mütarekesi, Anadolu'daki şartları Müslümanlar aleyhine değiştirdi. Özellikle İstanbul hükümetinin millî menfaatlerin aleyhine bazı kararlar alması Anadolu'daki durumu daha da zorlaştırmaktaydı.³⁵ Mesela; Osmanlı hükûmeti tarafından daha önce zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerle ilgili olarak savaşın sona ermesinden sonra çıkarılan geri dönüş kararnamesiyle “Askerî ve siyasi sebeplerden dolayı başka mahallere sevk edilmiş olan Ermenilerin memleketlerine dönmelerine müsaade edileceği” ilan edildi ve bu, aralıklarla ilgili vilayetlere duyuruldu.³⁶ Bu kararname sadece tehcir edilenleri değil kendi isteğiyle başka ülkelere göç edenleri de kapsıyordu. Nitekim Dâhiliye Nezareti 12 Nisan 1919'da Harbiye Nezareti'ni, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ve başka yabancı ülkelere kaçan Ermenilerden kanunen mani hâlleri olmayanların ülkeye geri dönmelerine izin verilmesi ancak cinayet ve diğer suçlar sebebiyle firar etmiş olanların ülkeye dönmelerine izin verilmemesi konusunda uyardı.³⁷

Osmanlı hükümeti Ermenilerin geri dönüşünü onaylasa da bunun çok da kolay olmadığı anlaşılıyor. Halep'te 4 Aralık 1918 tarihinde bir miting düzenleyen Ermeniler, bazı taleplerini dile getirdiler. Buna göre Ermeniler; Ermeni bağımsızlığının sağlanması, Ermeni hükümetinin kurulması, tehcir edilenlerin memleketlerine döndürülerek

³³ Vahram L. Shemmassian, “The Repatriation of Armenian Refugees from the Arab Middle East, 1918-1920”, *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, Mazda Publishers, California 2008, p. 448.

³⁴ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 27.

³⁵ XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir'in Erkân-ı Harbiyye-i Umum Riyaseti'ne 9 Eylül 1919 tarihli yazısı için bkz. HTVD. Sayı: 45, yıl: 12, belge numarası: 1056, Ankara (Eylül)1963.

³⁶ *Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi* (ATASE). İstiklâl Harbi Kataloğu (İSH). Kutu: 342, Gömlek: 63, Fh. 63-1; ATASE. İSH. Kutu: 72, Gömlek: 149, Fh.149-1.

³⁷ Nejla Günay, “Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, s. 50. Ayrıca bkz. ATASE. İSH. Kutu: 22, Gömlek: 102, Fh. 102-1; ATASE. İSH. Kutu: 33, Gömlek: 159, Fh. 159-1.

mallarının iade edilmesi ve geri dönüş için gerekli kaynağın bulunması. Suriye'deki Ermeni gruplar Armenian National Union (ANU)'a müracaat edip memleketlerine dönme arzularını bildirerek bu konuda baskı oluşturma çabasına girdiler. Ancak Anadolu'daki dengesiz politik ve askerî durum ile ulaşım imkânlarının kısıtlı olması bunu epey zorlayacak gibi görünmekte ve yetkililerin bu konuda karar almalarını güçleştirmekteydi.³⁸

Mütareke hükümlerinin uygulanması bazı anlaşmazlıklara sebep oldu. Özellikle İtilaf devletlerinin mütarekeye aykırı taleplerde bulunmaları ve hatta mütarekede yer almayan bazı bölgeleri işgal etmeleri Türk Kumandanları rahatsız etmekteydi. 7 Şubat 1919'da İstanbul'a gelen İngiliz General Allenby, çeşitli isteklerde bulundu ve bu istekleri kapsayan bir nota, İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe tarafından Harbiye Nezareti'ne verildi. 12 maddeden oluşan bu notanın altıncı maddesi Ermenilerle ilgiliydi. Buna göre; Ermeniler tekrar vatanlarına dönecekler ve Ermenilere ait arazi, ev ve mallar da derhal restore edilip kendilerine iade edilecekti.³⁹ Ermenilerin memleketlerine dönebilmeleri için çare ve kaynak arayışı sürerken Ermeniler için bunun kolay ve kısa yolu adı "Doğu Ermeni Lejyonu" şeklinde değiştirilen Doğu Lejyonu'na üye olmaktan geçiyordu. Bazı Ermeniler Sis Katogikosu Sahag II'nin yardımıyla Fransız ordusuna gönüllü asker olup işgalcilerle birlikte memleketine geri döndü. Ermenilerin gönüllü asker olarak geri dönmesi Türk yetkilileri endişelendirdi. Halep'te bulunan Şükrü Paşa, konuyu Sykes'a iletip Ermenileri Türklere karşı kullanmanın iyi bir fikir olmadığını ifade etti. Bunun üzerine Sykes Halep'teki Fransız yetkili Jean Pichon'a, Ermenileri kontrol etmenin zor olduğundan bahsedip gönüllü asker alma faaliyetinin durdurulması gerektiğini söyledi. Fransız Yüksek Komiseri François Georges Picot da bir Arap-Ermeni çatışması yaşanmasından çekindiği için Pichon'dan bu gönüllü toplama işini sonlandırmasını istedi. Buna rağmen Fransızlar için memleketlerinde yeniden üretici konuma geçirilmesi arzu edilen Ermeni nüfusun Çukurova ve işgal alanlarındaki diğer yerlere gönderilmesi çok önemliydi. Ermeniler çok hırslı bir şekilde Doğu vilayetleri, Çukurova, Ayntab, Maraş ve Urfa'da hak iddia edip diğer unsurları görmezden gelmekteydi. Ama Ermenilerin hiçbir bölgede nüfus çoğunluğu yoktu. Bu, Fransızların kendi işgal sahalarında Ermenilerin çoğunluk oluşturabilmesi için memleketi neresi olursa olsun Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da tutulmaları fikrine kapılmalarına yol açtı.⁴⁰ Ama bu iş teyakkuzda olmayı gerektiriyordu. Çünkü Türklere Ermenilerin tekrar karşılaşması nasıl olacaktı ve yurda dönecek Ermenilerin barınacakları yerleri hazırlamak lazımdı.

General Allenby, bazı zorluklar olduğunu hiç düşünmeden Suriye'deki bütün Ermenilerin (100 bin kişi) kitle halinde vatanlarına dönmeleri için kati emir verdi. Hâlbuki bu kadar insanın birdenbire göç etmesine uygun ne yol ne de taşıt vardı.⁴¹ Bu

³⁸ Shemmassian, *The Repatriation*, p. 423-424.

³⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 62.

⁴⁰ Shemmassian, *The Repatriation*, p. 427-429.

⁴¹ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, Cilt 5, İstanbul: Nehir Yayınları, 1993, s. 38-39; Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 36.

karardan sonra Ermeniler için geri dönüş zorunlu hâle geldi. 15 Eylül 1919'da Lloyd George ile Georges Clemenceau arasında yapılan anlaşma ile İngilizler 1 Kasım'dan geçerli olmak üzere işgal ettikleri yerlerden çekilip buraları Fransız güçlerine bırakacaklardı. İngiltere, bu anlaşmanın yapılmasından hemen sonra Mısır'da kendi işgal alanında yer alan Port Said'de bulunan yaklaşık 12 bin Ermeni'nin de Çukurova'ya taşınması gerektiğini, onlar için Adana'da kamplar kurulmasını, giderlerin kendileri tarafından karşılanacağını bildirdi. İngiltere bu suretle Çukurova'daki Ermenilerin koruyuculuğunu üstlenip sempatilerini kazanacaktı. Öte yandan İngiltere bir Arap-Ermeni çatışmasının önüne geçip Emir Faysal'ı kazanacaktı. Çatışma olması durumunda Mısır'a Ermeni akını olmasını da engelleyecekti. İngilizlerin asıl amacı ise Fransızlara, "Size gönülden bağlı bir halkın bulunduğu bölgeyi terk ediyoruz." demek suretiyle kendileri Mezopotamya'ya yönelecekti.⁴² Dolayısıyla İngilizlerin Anadolu'nun güneyini işgal etmesinin en önemli sebebi aslında Mezopotamya'yı ele geçirmektir.

1915 yılında meydana gelen Rus işgalinden sonra Erzurum, Van ve Bitlis'ten ayrılıp Çukurova ve çevresine gelen ve bir kısmı boşalan Ermeni evlerine yerleştirilen Müslümanlar Fransızlar tarafından tekrar memleketlerine gönderildi. Böylece daha önce Osmanlı hükümeti tarafından onların yerleştirildiği mülkler Ermenilere iade edildi. 1919 yılının sonuna kadar 120 bin Ermeni Adana ve çevresine yerleştirildi. Evvelce memleketten çıkarılan 60 bin Ermeni tekrar Adana'ya döndü. Haçin, İsabeyli, Dörtiyol, Osmaniye, Nacarlı, Tarsus ve Mersin gibi birçok yere Ermeniler geri döndü. Maraş, Antep ve Zeytun da Hristiyan halkla doldu. Aslen İstanbul'dan veya Anadolu'nun diğer büyük şehir ve kasabalarından olan 50 bin Ermeni Fransızların aldığı tedbirlerle bu bölgelere iskân edildi.⁴³ Ermenilerin akın akın geri dönüp belli bölgelerde toplanıp silahlandırılması Müslüman ahaliyi endişeye sevk etmekteydi. Bölge halkının ülkede yaşanan gelişmelerden de haberdar olmadığı anlaşılıyor. Öyle ki Adana, Antep, Maraş ve Urfa'dan hiçbir delege Sivas Kongresi'ne katılmamıştı.⁴⁴

Fransızlarla İngilizler, Ermenilerle yaptıkları mukavele hükümlerinin onlara kendi memleketlerine ilk olarak girme hakkı verdiğini düşündüler. Mondros Mütarekesinden sonra Yakındoğu Fransız Birlikleri Kumandanı General Hamelin, Doğu Lejyonunu ikiye böldü ve Suriye'de kalmaya mecbur ettiklerine "Suriye Lejyonu" adını verdi, Doğu Lejyonunun geri kalanına "Ermeni Lejyonu" adı verildi. Bunlar Albay Rorieu'nun emrine girmiş oldu. Albay Rorieu, 15 Kasım'da, Harbiye Nezareti'ne müracaatla, emri altındaki birliğin Kilikya'ya intikalini ve ikmal merkezinin Kıbrıs olmasını istedi. Aynı zamanda yaptığı resmi bir teklifle de bu birliği İskenderun Limanına çıkaracağını ve buradan Toroslara kadar ilerleyerek Kilikya'yı kontrolü altında bulunduracağını ileri sürdü.⁴⁵

⁴² Shemmassian, *The Repatriation*, p. 446-447.

⁴³ É. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, Paris: Imprimerie Nationale, 1921, p. 12. Krş. Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 86- 87.

⁴⁴ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1976, s. 317.

⁴⁵ M. Serdar Palabıyık, "Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Doğu Lejyonunun Kuruluşu ve Faaliyetleri (Kasım 1918-1921)", *Ermeni Araştırmaları*, sayı 30, 2008, s. 118; Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 33.

Paris Barış görüşmelerine Ermeni Delegasyonu Başkanı sıfatıyla katılan Boghos Nubar Paşa, barış müzakerelerinde Çukurova'dan "Küçük Ermenistan" şeklinde bahsederek burada bir Ermenistan devleti kurulması çabasını açıkça ortaya koydu.⁴⁶ Bu durum bölgeyi işgal etmeyi planlayan yabancı devletlerin işini kolaylaştıracaktır. Nitekim İtilaf devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nin hükümlerine aykırı olarak Anadolu'nun güney bölgelerini işgal ettiler. Öte yandan General Allenby, Kuzey Suriye ve Çukurova'daki Türk kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında Türk komutanına şu şartları ilettiler: 1- Kilis-İslâhiye hattının güneyinde bulunanlar ile Misis'e doğru devam eden demiryolu hattı boyunca konuşlanmış olan Türk birlikleri derhal terhis edilerek bunlar 16 Aralık'a kadar Pozantı'nın batısına çekilecekler. 2- Bütün toplar ile hafif makineli silahlar 15 Kasım'da Maşhale İstasyonu'nda teslim edilecek. 3- Bütün İtilaf savaş esirleri Müslimiye kavşağında iade edilecekler ve 12 Kasım'dan sonra İngilizlere Halep Katma-İskenderun yolunda serbest geçiş imkânı sağlanacaktı. General Allenby, Osmanlı hükümetinin bu şartlardan haberdar edilmesini ve düzeni sağlamak için Antep-Maraş bölgesinde bırakılması gereken Türk birliklerinin sayısı hakkında Türklerden görüş alınmasını istedi. Bununla birlikte Bern'deki Fransız diplomatik temsilcisinin bildirdiğine göre Fransa, Türk birliklerinin Antep ve Transkafkasya'da mütarekeye aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle Osmanlı hükümetini protesto etti. Buna ek olarak Fransa, Kilikya'da düzenin sağlanması için Türkler tarafından bildirilen birlik sayısının yeteri derecedeki İngiliz birliğinden oluşturulabileceğini belirterek Antep ve Maraş'ın Suriye'ye dâhil olduğunun vurgulanmasını talep etti.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa Ahmet İzzet Paşaya 6 Kasım 1918 tarihinde çektiği telgrafta bu konuya dikkat çekerek Mondros mütarekesinde yer alan bazı deyimlerle coğrafi isimlerin belirsiz olduğunu ve İngilizlerin bunu ileride diledikleri gibi yorumlayabilme riskini ilettiler. Mustafa Kemal Paşa, belirsiz bulunduğu coğrafi yerlere örnek olarak Kilikya bölgesini gösterdi. Kilikya'yı gösteren İngilizce atlasta; Kilikya mıntıkasının doğusunda Suriye bulunduğunu kuzey sınırının ise Maraş'ın kuzeyinden geçtiğini, İngilizlerin bu sebeple Adana yerine Kilikya terimini kullandığına işaret etti.⁴⁸

XIII. Kolordudan (Diyarbakır) 23 Ekim 1919'da bildirildiğine göre; "buralarda bulunan Ermeniler korktuklarını söyleyip Urfa ve Halep tarafına göç etmektedir. Hâlbuki bölgede korkulacak bir olay yaşanmamıştır. Dolayısıyla korku bahanedir. Amerika'dan Ermenilere mektup yazarak Ermenileri buralara göçe teşvik ediyorlar. Bunun da siyasi bir sebebi olduğu düşünülmektedir. Çünkü Halep, Adana ve Musul vilayetlerinde Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerin Fransız ve İngiliz kıtaatına asker yazıldıkları, Halep'teki Ermeni muhacirlerin de Adana'ya gönderildikleri haber alınmaktadır. Ayrıca

⁴⁶ Price Clair, "Present Turkish Rule in Cilicia", *Current History*, 16: 2, New York 1922, p. 217.

⁴⁷ Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine göre; "Müttefikler güvenliklerini tehdit eden bir durum olursa stratejik önemi olan bölgeleri işgal edebileceklerdir." hükmü vardı. Maraş'ta herhangi bir devletin güvenliğini tehdit eden bir durum yoktu. Mondros Mütarekesi ve mütarekenin uygulanışıyla ilgili olarak bkz. Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*, İstanbul: IQ Yayınları, 2013, s. 313-315.

⁴⁸ Selek, *Anadolu İhtilâli*, s. 173-174.S

Adana'daki Kürt muhacirlerin İngilizler tarafından Mardin'e gönderildiği, Ermenilerin de göçe teşvik edilerek Adana'da Hristiyan nüfusu artırmaya yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Asayiş olmadığı bahanesiyle İngilizler Urfa'yı işgal ettiler. Hâlbuki en ufak bir asayişsizlik meydana gelmemiştir. Mıntıkadaki Musul Vilayeti, Urfa, Antep ve Maraş sancakları Türkiye'de kalmak üzere makul bir sınır çizilmelidir. Buralarda durum sakindir ama bir Ermenistan sözü duyulursa ahalinin silahlanıp galeyana geleceği ihtimali yüksektir.”⁴⁹

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra doğu ve güney sınırlarında meydana gelen gelişmeler de pek iç açıcı durumda değildi. XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'in 29 Temmuz 1919 tarihinde bildirdiğine göre; “Amerikalı bir heyet Suriye'ye gelerek Suriye halkının İngiltere, Fransa ve Amerika devletlerinden hangisinin mandası altına girmek istediğini araştırmaya başladı. İngiltere ve Fransa'nın öteden beri Suriye üzerinde bazı emelleri olduğu bilindiğinden Amerikan mandasının ekseriyet kazanacağı yönünde bir kanaat vardır. Cevdet Paşa, bu duruma fırsat vermemek için Osmanlı ordusunda görev yapan devlete sadık Arap, özellikle Suriyeli subayların terhis edilerek bölgeye gönderilmelerini ve orada “Osmanlılık” propagandası yapmakla görevlendirilmesini tavsiye etti.”⁵⁰ Bölgede İngilizlerin mütarekeye aykırı taleplerde bulunmaya devam etmesi, Cerablus başta olmak üzere mütarekede yer almayan bazı bölgelerde Osmanlı askerlerinin silahlarının toplanması ve bazı Arap aşiretlerinin Osmanlı askerlerinin silahlarını toplayıp depolardaki erzakı boşaltması bölgede görev yapan kumandanlar tarafından tepki ve endişeyle karşılanılmaktaydı.⁵¹

8. İşgalden Önce Bölgede Genel Durum

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi hükümlerini inceledikten sonra Yıldırım Orduları Komutanı olması hasebiyle bulunduğu Adana'da eşraf ve şehrin diğer önde gelenlerini toplayıp onlara, İtilaf devletlerinin mütareke hükümlerine uymayacaklarını tahmin ettiğini, daha ağır şartlar altında memleketi ezeceklerini, bu yüzden en çekilmez felaketlere maruz kalan yerlerden olan Adana'nın büyük zayiata uğramasının muhtemel olduğunu belirterek şimdiden işgal kuvvetlerine karşı koymak için hazırlıklı olmalarını, teşkilatlanmalarını ve münasip yerlerde siper kazım gerekli silah ve mühimmatı temin etmelerini tavsiye etti. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'dan 2. Kolordunun başında kalıp ilk mukavemet hareketini Çukurova'da başlatmasını istedi.⁵² Ancak uzun yıllardır süren savaşın yorgunluğu, halkı bıktırmıştı. Bu sebeple bu kitleyi o dönemde harekete geçirmek mümkün olmamıştı.⁵³

⁴⁹ XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Paşa'nın Erkan-ı Harbiye'ye 29/30. 8. 1919 tarihli yazısı için bkz. HTVD. Sayı: 40, yıl: 11, belge numarası: 964, Ankara (Haziran) 1962.

⁵⁰ HTVD. Sayı: 45, yıl: 12, belge numarası: 1058, Ankara (Eylül) 1963.

⁵¹ Konuyla ilgili çok sayıda şikâyet ve yazışmaya örnek olarak bkz. HTVD. Sayı: 43, yıl: 12, belge numarası: 1013, 1014, Ankara (Mart) 1963.

⁵² Ali Fuad Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Temel Yayınları, 2000, s. 44-45.

⁵³ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım, Millî Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar*, İstanbul, 1961, s. 71-72.

Suriye'nin İngiliz ordusu tarafından işgal edilmesinin ardından bu ordunun hızla Toros tünellerine ve Çukurova'ya gireceği şüphesini artırdı. Bu durum Adana'da paniğe sebep oldu ve bazı tedbirler alınması gerektiği düşüncesini beraberinde getirdi. Bu tedbirler arasında Adana vilayet idaresiyle vilayetin bütün kayıt ve parasının Konya'ya taşınıp Adana'da bulunan subay ve memurların Torosların gerisine gönderilmesi ve Adana'da yaşayan ahalinin de Torosların gerisinde bulunan şehir ve kasabalarda iskân edilmesi vardı. Ali Fuat Paşa, 20 Kasım 1918'de Adana Valiliği Dâhiliye Nezareti'ne; İskenderun, Belen ve Antakya kazalarından Osmanlı ordusunun tamamen çekildiğini ve İskenderun'un tamamen işgal edildiğini, bu yüzden Antakya kaymakamlığına vekâleten tayin edilen İskenderun jandarma komutanının görevi teslim almak üzere Antakya'ya gidemediğini bildirdi. 14 Aralık 1918 tarihli bir şifreyle ise İskenderun'un işgal edilmesinden sonra Antakya'ya gelen bazı kişilerin "*Hükûmet-i Arabiye*" ilân ettiklerini, bölgeden ayrılan memurların nereye gittiklerinin bilinmediğini söyledi.⁵⁴ Paşa, yeni kurulan Arap hükümetinin fırka üyelerinin çoğunun Halep ve Müslimiye'de olan bir fırkası olduğunu ve ileri kıtaatının Halep-İskenderun arasında bulunduğunu ifade etti. Halep vilayetinin Arap hükümeti teşkil edilen kısmında bir millî teşkilat kurularak her ne olursa olsun bu teşkilat Osmanlı Devleti'nden ayrılmamaya azmettiğini, bunların fırka kumandanlarının ise Kaymakam Emin Bey olduğunu belirtti. Bu teşkilata bir talimatname gönderilerek Halep millî kuvvetlerinin İskenderun, Lazkiye, Dörtüol ve Humus istikâmetlerinde ilerledikten sonra üç kuvvetli bölük kurarak bunlardan birincisinin Ceyhan ikincisinin İslâhiye ve üçüncüsünün Antep yönünde ilerlemesi istendiğini ilettili.⁵⁵

9. Osmanlı Ordusunun Bölgeyi Terk Etmesi ve İlk İşgaller

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Suriye elden çıkmış, Halep'in kuzeyi ve İskenderun Osmanlı'da kalmış durumdaydı. Bölgede İngilizler vardı. Mondros Mütarekesi'nin 10. ve 16. maddeleri Çukurova'yı özellikle ilgilendiriyordu. Mütarekenin 10. maddesine göre; Toros Tünelleri İtilaf devletlerince işgal edilecekti. 16. maddeye göre ise; Hicaz, Asir, Suriye ve Irak'ta bulunan koruyucu birlikler en yakın İtilaf devletleri kumandanına teslim edilecekti. Suriye'den geri çekiliş sırasında IV., VII. ve VIII. Ordulardan kurulan Yıldırım Orduları Grubu tamamen çöküp dağılmıştı. Halep'in kuzeyinde Katma ve gerisinde bekleyen bu ordular grubunun geri kalan kuvveti, altı yedi bin civarındaydı. Bu ordulardan VII. Ordunun komutanı Mustafa Kemal Paşa idi. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman von Sanders'in görevi mütareke ile beraber sona erdi ve grubun komutanlığı Mustafa Kemal Paşa'ya geçti.⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın mütareke hükümleriyle ilgili endişeleri vardı. Mesela 16. maddede yer alan hüküm

⁵⁴ Suavi Aydın, *Adana Millî Mücadelesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022, s. 28-29.

⁵⁵ Halep'teki Arap Teşkilat-ı Milliye Riyasetine Anadolu ve Rumeli Heyet-i Temsiliyesi Reisi Mustafa Kemal ve Garbî Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Ali Fuat imzasıyla gönderilen iki ayrı genelge için bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele*, s. 326-329.

⁵⁶ Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 16, sayı 47, 2000, s. 405.

anlamsızdı. Çünkü mütareke imzalandığı tarihte bu bölgelerde Türk birlikleri kalmamış, buralardaki komutanların verdikleri savaşlarla geri çekilmişlerdi. Öte yandan Toros Tünellerinin içine Amanos Tünelleri de giriyor muydu? "Kilikya" denen bölgenin kesin sınırları neresiydi? Mütareke hükümlerinde benzer birçok belirsizlik vardı. Buna rağmen İngilizler 9 Kasım'da İskenderun Limanı'nı işgal ettiler. Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa, mütareke metnindeki tutarsızlıkları gerekçe göstererek buna itiraz etti.⁵⁷ Ancak Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ve hükümetinin engelleme girişimleri İngilizlerin gerekirse savaşı yeniden başlatırız tehditleri karşısında sonuç vermedi.⁵⁸

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra Fransız ve İngiliz torpidoları İskenderun ve Mersin limanlarına gelerek çeşitli bahanelerle karaya çıkmak istediler. Ancak Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa bunun mütarekeye aykırı olduğunu ifade ederek buna izin vermedi. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe Osmanlı hükümeti nezdinde girişimlerde bulunarak Türk birliklerinin Pozantı'ya kadar olan araziye boşaltmaları gerektiğini bildirerek gereğinin yapılmasını istedi.⁵⁹ İşgale karşı Mustafa Kemal'in kesin bir tavır koyup karşı çıkması üzerine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa başına bir iş gelmesinden korkarak çareyi Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini kaldırmakta buldu.⁶⁰ Fiilen olmayan Yıldırım Orduları Grubu 7 Kasım 1918'de lağvedilerek bağlı birlikler İkinci Ordu Komutanı Nihat Paşa'nın emrine verildi. Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'a çağrıldı. 12 Kasım 1918'de İngiliz Kumandanı Clark, Nihat Paşa'ya aşağıdaki notayı verdi:

"1 Aralık 1918 günü öğleye kadar bütün Osmanlı birlikleri Ceyhan Irmağı'nın batısına, 5 Aralık 1918'den önce de Adana-Tarsus demiryolunun kuzeyine çekileceklerdir. 14 Aralık 1918'de ise Osmanlı birliklerinin tümü Pozantı'nın batısına geçmiş olacaklardır. Osmanlı birlikleri bütün ağır ve hafif silahlarını Katma İstasyonu'nda İngilizlere teslim edecekler ve terhis işlerini Pozantı'nın batısında yapacaklardır."⁶¹

Fransa ve İngiltere birliklerinin bağlı olduğu Suriye'deki İtilâf Kuvvetleri Genel Karargâhı 28 Kasım 1918'de ordulara verdiği emirle, mütareke gereğince bölgeyi terk edecek Osmanlı ordularının çekilme planını bildirdi ve bu çekilmenin yakından takip edilmesi talimatını verdi. Buna göre;

1. Osmanlı ordusu 13 Aralık 1918 tarihine kadar Ceyhan Nehri'nin doğusunda kalan bölgeyi terk edecek
2. 17 Aralık 1918'de Seyhan Nehri'nin doğusu ve Adana-Tarsus hattının kuzeyi boşaltılacak

⁵⁷ Çelik, *Millî Mücadele'de Adana*, s. 37-42.

⁵⁸ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 37.

⁵⁹ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi* (ATBD). No: 142 (Nisan 2018), s. 246-247.

⁶⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt II (1919-1922)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995, s. 170.

⁶¹ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 302-303.

3. 21 Aralık 1918'de Osmanlı ordusu, Müttefiklerin Pozantı'ya kadar girmesini sağlayacak şekilde Torosların kuzeyine çekilecektir.⁶²

Çukurova ve havalisinde ilk işgaller İngiltere tarafından gerçekleştirildi. Halep'in kuzeyinde Katma-Kilis hattına kadar kontrolü ele geçiren İngiliz ordusunun öncelikli hedefi İskenderun limanıydı. İngiltere, lojistik ihtiyaçları çerçevesinde İskenderun-Halep karayolunu ve Toros tünellerine erişim yollarını emniyete almak amacıyla İskenderun'a asker çıkaracaklarını Osmanlı hükümetine bildirdiler. 7 Kasım'da lağvedilen Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa, mütareke metnindeki tutarsızlıkları gerekçe göstererek buna itiraz etti.⁶³ Ancak Sadrazam Ahmet İzzet Paşa bu talebe karşı çıkmadı.⁶⁴ Böylece İngiliz işgali 9 Kasım 1918'de İskenderun'da başladı. Fransızlar da Troupes Françaises du Levant birlikleriyle Suriye kıyılarını işgal edip 14 Kasım 1918'de İskenderun'a bir tabur çıkarmışlardı. Fransız askerleri 11-21 Aralık'ta Toprakkale, Mersin ve Adana'ya varmışlardı. Fransız askerî makamları Birinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında limanları, gelişmiş yolları ve Suriye ile Mezopotamya'ya erişim kolaylığı sebebiyle Çukurova'nın önemini anlamışlardı. İstanbul-Bağdat demiryolu ortalarında Adana veya İskenderun'da kurulacak kuvvetli bir üs Fransa'ya şu jeopolitik avantajları kazandıracaktı: İngiliz imparatorluk ulaşım hatları üzerine baskı noktası olması, kuzeyden gelecek muhtemel Türk saldırılarına karşı engel teşkil etmesi ve Suriye'nin iç kesimlerine geçiş sağlaması.⁶⁵

10. Bölgenin İngiltere ve Fransa Tarafından İşgal Edilmesi

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün Selanik'te Fransız Generali Franchet D'Espérey, Mondros'ta İngiliz Amiral Calthrope, Suriye'de İngiliz General Allenby, Irak'ta İngiliz General Karsel, Hazar Denizi kıyılarında İngiliz General Thomson Osmanlı topraklarını işgal etmek için hazır bekliyorlardı. Fransızlar Dört Yol'u (11 Aralık 1918), Mersin'i (17 Aralık 1918), Pozantı'ya kadar Adana Vilayetini (26 Aralık 1918) ve Çiftahan'ı (3 Şubat 1919) işgal ettiler. İngilizler ise Ayıntab'ı (10 Ocak 1919), Cerablus'u (3 Ocak 1919), Maraş'ı (22 Şubat 1919) ve Urfa'yı (24 Mart 1919) işgal ettiler. Adana, Ayıntab, Maraş ve Urfa'nın İngilizler ve Fransızlar tarafından işgali bu geniş bölgede facialarla dolu kanlı bir dönemin başlangıcı oldu. Bunun üç önemli sebebi vardı: Birincisi, işgalle beraber Ermenilerin ortaya çıkıp amansız bir mücadeleye girişmeleri; ikincisi Türklerin geç teşkilatlanması ve son olarak millî mücadelenin büyük bir devlete karşı verilmesi.⁶⁶

⁶² E. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, p. 6. Krş. ATBD. No: 142, (Nisan 2018), s. 276-281/ 366-371.

⁶³ Çelik, *Millî Mücadele'de Adana*, s. 37-41.

⁶⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 37.

⁶⁵ Güçlü, *Millî Mücadele Yıllarının*, s. 38.

⁶⁶ Selek, *Anadolu İhtilâli*, s. 190-198.

11. Sonuç

Adana, Antep, Maraş, Urfa, Mersin, Hatay ve Kilis'ten oluşan Çukurova ve havalisi Suriye'nin kuzey kesimlerinde yer alan ve "Bereketli Hilal" olarak adlandırılan bir yerdi. Torosların orta kesiminde ve Akdeniz'in doğusunda yer alan bölgede Çukurova ile birlikte çok sayıda ova ve bu ovalarda verimliliği artıran Seyhan, Ceyhan gibi akarsularla onların kolları bulunmaktaydı. Bu ovalarda pamuk, zeytin, narenciye ürünleri yetiştirilmekteydi. Toroslardaki ormanlar çeşitli mamuller sunmasının yanı sıra kereste ihtiyacını karşılamaya elverişliydi. Ovalar ve dağlık kesim birbirine yollarla bağlanmıştı. Bu yollar Mersin ve İskenderun limanlarına ulaşmak suretiyle bölgenin dünyaya açılmasına imkân vermektedir.

XIX. yüzyıldan beri Mısır, Suriye ve Mezopotamya ile ilgilenen İngiltere ve Fransa, buralarla çevresindeki toprakları ele geçirmek istemiş ve bunlardan bazılarını elde etmişti. Bu devletler Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilip Mondros Mütarekesini imzalamasını fırsat olarak görüp Osmanlı topraklarını işgal ettiler. İşgal edilen yerler arasında Suriye'nin kuzey kesimlerini oluşturan Çukurova ve havalisi de vardı. Bölge, coğrafi ve ekonomik durumu sebebiyle işgalci devletler tarafından birbirlerine karşı pazarlık unsuru kullanıldı.

Çukurova ve havalisi Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak önce İngiltere daha sonra Fransa tarafından işgal edildi. Bu dönemde Ermeniler, yeniden bağımsız devlet kurma umuduna kapılıp Fransız ordusuna kaydolup "Doğu Ermeni Lejyonu" adı verilen Fransız birliğinde görev aldı. Ermeni unsuru Türklere karşı kullanmak isteyen işgalci devletler memleketleri neresi olursa olsun geri dönen Ermenileri Adana ve çevresine yerleştirdi. Öte yandan mütareke şartları gereği Türk ordusu Ulukışla'ya çekilecekti. Türklerin savunmasız kalacağını öngören Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa Türk kuvvetlerinin bölgeyi terk etmesinden önce Türk kanaat önderleriyle görüşerek bu tehlikeye dikkat çekti. Ayrıca işgallerin genişleyebileceğini, buna karşı hazırlıklı olunmasını tavsiye etti. Böylece bölgede "Millî Mücadele" için gerekli alt yapı daha Türk ordusu geri çekilmeden oluşturuldu.

Kaynaklar / References

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE).

Sürelî Yayınlar

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD). No: 142, (Nisan 2018).

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD). Sayı: 11, yıl: 4, belge numarası: 275, Ankara (Mart) 1955.

HTVD. Sayı: 32, yıl: 9, belge numarası: 803, Ankara (Haziran) 1960.

HTVD. Sayı: 39, yıl: 11, belge numarası: 943, Ankara (Mart) 1962.

HTVD. Sayı: 40, yıl: 11, belge numarası: 964, Ankara (Haziran) 1962.

HTVD. Sayı: 43, yıl: 12, belge numarası: 1013, 1014, Ankara (Mart) 1963.

HTVD. Sayı: 45, yıl: 12, belge numarası: 1056 ve 1058, Ankara (Eylül)1963.

Araştırma ve Tetkik Eserler, Anılar ve Yayımlanmış Belgeler

Akyüz, Yahya. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1988.

Altınanıt, Hasan İzzet. *Millî Mücadelede Güney Cephesi İşgal.* İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2016.

Arıkoğlu, Damar. *Hatıralarım, Millî Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar.* İstanbul: 1961.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal. Cilt II (1919-1922).* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.

Aydın, Suavi. *Adana Millî Mücadelesi.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.

Başak, Tolga. *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918).* İstanbul: IQ Yayınları, 2013.

Bıyıklıoğlu, Tefik. *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı,* Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayınları, 1962.

Brémond, É.. *La Cilicie en 1919-1920.* Paris: Imprimerie Nationale, 1921.

Cebesoy, Ali Fuad. *Millî Mücadele Hatıraları.* İstanbul: Temel Yayınları, 2000.

Clair, Price. "Present Turkish Rule in Cilicia", *Current History.* 16:2, (New York 1922) 216-220.

Cuinet, Vital. *La Turquie D'asie,* İstanbul: İsis, 2001.

Çelik, Kemal. *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

Erikan, Celâl. *Kurtuluş Savaşı Tarihi.* İstanbul: İleri Yayınları, 2005.

Güçlü, Yücel. *Armenians and the Allies in Cilicia 1914-1923.* Michigan: The University of Utah Press, 2010.

- Güçlü, Yücel. *The Question of the Sanjak of Alexandretta A Study in Turkish-French-Syrian Relations*. Ankara: Turkish Historical Society Printing House, 2001.
- Günay, Nejla. "Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı". *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, s. 47-74.
- Günay, Nejla. "Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da İngiltere-Fransa Rekabeti ve Bölgenin İşgal Edilmesinin Sebepleri", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022: 9-23.
- Hacıoğlu, Ahmet Can. "İngiliz Arşiv Belgelerinde Mondros Mütarekesi Sonrası Güneydoğu Anadolu ve Çukurova'da İngiliz Faaliyetleri". Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, 2022.
- Hewsen, Robert H.. "Armenia Maritima: The Historical Geography of Cilicia". *Armenian Cilicia*. Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, California: Mazda Publishers, 2008, 27-66.
- Hovannisian, Richard G.. "The Postwar Contest for Cilicia and the "Marash Affair", *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, Mazda Publishers, California 2008: 495-518.
- Kévorkian, Ramond H. and Paul B. Paboudjian. *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*. İstanbul: Aras, 2012.
- Kocatürk, Önder. "Sykes-Picot'ta Kırmızı Bölgenin İngiltere İçin Önemi". *Sykes-Picot'un Yüzüncü Yılında Türkiye ve Ortadoğu Uluslararası Sempozyumu 12-13 Mayıs 2016/İstanbul, Bildiriler*, Ed. Cezmi Eraslan-Cezmi Bayram-Yakup Ahbab. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi, 2018.
- Küçük, Cevdet. "Sykes-Picot Antlaşması". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010: 204-206.
- Moumdjian, Garabet K.. "Cilicia Under French Administration: Armenian Aspirations, Turkish Resistance, and French Strategems". *Armenian Cilicia*. Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, California: Mazda Publishers, 2008, 457-494.
- Özoğuz, Esat. *Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıralar*. İstanbul: Ülkü Matbaası, 1935.
- Palabıyık, M. Serdar. "Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Doğu Lejyonunun Kuruluşu ve Faaliyetleri (Kasım 1918-1921)". *Ermeni Araştırmaları*. Sayı 30, 2008: 113-137.
- Quatert, Donald. *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Sabis, Ali İhsan. *Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*. 5. Cilt, İstanbul: Nehir Yayınları, 1993.
- Salname-i Vilayet-i Halep, 1323 (1905)*.
- Saral, Ahmet Hulki. *Türk İstiklâl Harbi IV, Güney Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilâli*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1976.

- Shemmassian, Vahram L.. "The Repatriation of Armenian Refugees from the Arab Middle East, 1918-1920". *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, California: Mazda Publishers, 2008: 419-456.
- Şıvgın, Hale. "Güney Cephesinin Değerlendirilmesi". *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. Ed. Nejlâ Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022: 68-88.
- Tachjian, Vahé. "The Cilician Armenians and French Policy, 1919-1921". *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, California: Mazda Publishers, 2008: 539-555.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Toksöz, Meltem. *Nomads, Migrants and Cotton in the Eastern Mediterranean: The Making of the Adana-Mersin Region 1850-1908*, Leiden-Boston: Brill, 2010.
- Tuncel, Metin. "Kilis". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002: 5-8.
- Türkmen, Zekeriya. "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt 16, sayı 47, 2000: 395-419.
- Véou, Paul, Du. *La Passion de la Cilicie 1919-1922*. (çev. Reşat Gögen, "Kilikya Faciası" 1919-1922 Siyasî ve Askerî Olaylar, adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937.
- Zeidner, Robert F.. *The Tricolor Over the Taurus: The French in Cilicia and Vicinity, 1918-1922*, Ankara: Turkish Historical Society, 2005.

İnternet Kaynakları

<http://adana.cu.edu.tr/cografya.asp>, erişim tarihi: 11.10.2022

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Nejla GÜNAY | Gazi Üniversitesi |
ngunay[at]gazi.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5895-8359**

Nejla Günay, Kahramanmaraş'ta doğdu. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Tarih Anabilim Dalı'ndan 1989 yılında mezun oldu. 1996 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bölümü'nde Yüksek Lisans'a başladı. "XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri" adlı yüksek lisans tezini 1999 yılında tamamladı. Aynı yıl Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü'ne okutman olarak atandı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bölümünde başladığı doktora eğitimini "Maras Ermenileri" adlı tezi ile 2007 yılında tamamladı. Bu tez aynı yıl "Maras'ta Ermeniler ve Zeytun İsyancıları" adı ile IQ yayınevi tarafından kitap olarak basıldı. Bu çalışma 2012 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin yedi kategoride verdiği "Kahramanmaraş Kültürüne Hizmet Ödülleri" kapsamında en iyi kitap ödülünü aldı. Günay, sekiz kez TÜBİTAK Yayın Teşvik Ödülü aldı. Prof. Günay, 2023 yılında Gönüllerde Birlik Vakfı tarafından beş farklı kategoride her yıl düzenli olarak verilen "Muhsin Yazıcıoğlu Ödülleri" kapsamında "En İyi Araştırmacı" ödülüne layık bulundu. 2011 yılında Doçent unvanını alan Nejla Günay'ın kitaplarından bazıları şunlardır: "*Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*" (2015/2020); "*Gediz Bibliyografyası*" (1999); "*XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri*" (2005); "*100. Yılında 1909 Maras Ermeni Olayları*" (2009); "*Gazi Terbiye Enstitüsünden Gazi Üniversitesine*" (2018); bölüm yazarlığı ve editörlüğünü yaptığı "*Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*" (2020) ile "*Millî Mücadele'nin Güney Cephesi*" (2021) ve "*Aşiretler, Muhacirler, Mübadiller ve Mültecilerin İskânı*" (2021). 2018 yılında profesör unvanını alan Nejla Günay, hâlen G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Nejla Günay, evli ve üç çocuk annesidir.

**Prof. Dr. Nejla GÜNAY | Gazi University |
ngunay[at]gazi.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5895-8359**

Nejla Günay was born in Kahramanmaraş. She finished her undergraduate studies at Gazi University's Department of History Education in 1989. In 1996, she started her master's degree at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History. She completed her master's thesis titled "Jews of Bursa in the 16th Century" in 1999. In the same year, she was appointed as a lecturer to the Department of Atatürk's Principles and Revolutionary History at Gazi University. She received her PhD from the Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History in 2007 with his thesis named "Marash Armenians". This thesis was published in the same year as a book by the IQ publishing house named "Armenians and Zeytun Revolts in Marash". This work received "Kahramanmaraş Culture Service Awards" given by Kahramanmaraş Sütçü İmam University in 2012. Günay received the TÜBİTAK Publication Incentive Award eight times and Günay was also deemed worthy of the "Best Researcher" award within the scope of the "Muhsin Yazıcıoğlu Awards", which are given annually in five different categories by the Foundation for the Unity of Hearts (Gönüllerde Birlik Vakfı) in 2023. To give an example on books written by Nejla Günay, who received the title of Associate Professor in 2011 and became a professor in 2018 are: "From Forced Alliance to Crossroads, CUP and the Armenians" (2015/2020); "Gediz Bibliography" (1999); "Bursa Jews in the 16th Century" (2005); "1909 Marash Armenian Incidents in its 100th anniversary" (2009); "From Gazi Education Institute to Gazi University" (2018); "Ottoman Social Structure and Nation System" (2020), for which she was the author and editor of the chapters, and "Southern Front of the National Struggle" (2021), also the author and editor of the chapters, and "Tribes, Immigrants, Emigrants and the Settlement of Refugees" (2021). Nejla Günay, who received the title of professor in 2018, still works at Gazi University. She is a faculty member at Gazi Education Faculty, Social Sciences and Turkish Education Department, History Education Division. Nejla Günay is married and has three children.